

XIII-XV ƏSRLƏRDƏ NAXÇIVANDA SƏNƏTKARLIQ

Sara HACIYEVA,

AMEA-nın Naxçıvan bölməsi,
tarix üzrə fəlsəfə doktoru, dosent,
haciyevasara@yahoo.com**AÇAR SÖZLƏR:** Naxçıvan, sənətkarlıq, toxuculuq, boyaqçılıq, metalışləmə.**КЛЮЧЕВЫЙ СЛОВА:** Нахчыван, ремесленничество, ткачество, профессия
красильщика, металлообработка.**KEY WORDS:** Nakhchivan, craft, weaving, dyer, metalworking.

Bəşər sivilizasiyasının mühüm ocaqlarından, ən qədim mədəniyyət mərkəzlərindən biri olan Naxçıvan qədim və orta əsrlərin tarixi abidələri və mədəniyyət nümunələri – ilk insanların yaşadığı mağaralar, yaşayış yerləri, qədim şəhərlər, möhtəşəm qalalar və təkrarsız təbiət abidələri ilə zəngindir. Naxçıvanda yaranma tarixi daş dövrünə qədər uzanan sənətkarlıq sonrakı dövrlərdə böyük inkişaf yolu keçmiş, tarixin müəyyən dövründə peşəkar sahəyə çevrilmişdir.

Orta Tunc dövründə cəmiyyətin həyatında çox mühüm bir hadisə baş verdi. E.ə. III minilliyin sonlarında sənətkarlıq başqa təsərrüfat sahələrindən, xüsusilə əkinçilikdən ayrılaraq müstəqil inkişaf etməyə başladı. Beləliklə, tarixdə ikinci böyük ictimai əmək bölgüsü baş verdi. Bu zamandan başlayaraq yeni sənət sahələri yarandı. Bu inkişaf Azərbaycanda orta əsrlər dövründə özünün ən yüksək inkişaf mərhələsinə çatdı. Bunu o dövrə aid olan və günümüzədək gəlib çatan sənət əsərləri də təsdiq edir. Naxçıvan şəhərinin orta əsrlər tarixinin tədqiqatçısı R.Məmmədov yazır ki, bu dövrdə şəhərdə yüksək keyfiyyətli saxsı və ağac məmulatları, müxtəlif növ parçalar və ziynət əşyaları istehsal edilirdi [1, s. 44-45].

Naxçıvanda XIII-XV əsrlərdə də daşyonma, dulmuşuluq, toxuculuq, keçəçilik, xalçaçılıq, boyaqçılıq, gön-dəri və ağacışləmə, dəmirçilik, misgərlik, zərgərlik, bədi tikmə və s. sənətkarlıq sahələri xüsusi yer tuturdu. Aparılan araşdırmalardan aydın olur ki, artıq XIII əsrdən başlayaraq Azərbaycanın bir çox şəhərlərində iri sənətkar emalatxanaları – karxanalar meydana gəlmişdir [1, s. 85]. Bu da şübhəsiz ki, sənətkarlıq məmulatlarına olan tələbatın artması ilə bilavasitə əlaqəli olmuşdur. Hələ o dövrlərdən sənətkarlığın yüksək səviyyədə inkişaf etməsi, bütün sənətkarların bir təşkilat halında birləşməsinə gətirib çıxarmışdır. Bəzi tədqiqatçılar bildirirlər ki, Azərbaycan şəhərlərində IX-XIII əsrlərdə sənətkar təşkilatları mövcud olmuşdur [2, s. 184]. Bu dövrdə əsas kütləsi sənətkar və şəhər yoxsullarından ibarət olan “əxi”lər (qardaşlıq ittifaqları) ictimai həyatda daha fəal rol oynamışlar [3, s. 125].

Naxçıvanın sənətkarlıq sahələrindən bəhs edərkən daşyonma sənətini xüsusi qeyd etmək lazımdır. Çünki bu sənət növünün yüksək inkişafı nəticəsində XII-XIV əsrlərdə Naxçıvanda möhtəşəm memarlıq abidələri inşa edilmişdir. Həmçinin daşdan sütun altlıqları, dəyirman daşları, qəbirüstü məzar daşları və s. kimi sənət nümunələri hazırlanmışdır. Buna misal kimi, Naxçıvan Dövlət Tarix Muzeyində saxlanılan XIII əsrə aid mərmər sinə daşını qeyd etmək olar.

Qaraqoyunlu və Ağqoyunlu sülalələrinin hakimiyyəti dövründə isə digər yerlərdə olduğu kimi, Naxçıvanda da çoxlu qoç heykəlləri və qəbirüstü sənduqələr düzəldilmişdir. Bir qisminin üzərində ərəb əlifbası ilə yazılmış kitabələr verilmiş qoç heykəlləri və sənduqələrin çoxu adi daşdan, bəziləri isə ağ mərmərdən ustalıqla yonularaq hazırlanmış, üzərləri nəbati naxışlarla bəzədilmişdir. Bu heykəl və sənduqələr qiymətli tarixi yadigarlar olmaqla bərabər, həm də çox yüksək zövqlə düzəldilmiş sənət əsərləridir [4].

Qeyd etmək lazımdır ki, müxtəlif sənətkarlıq sahələrinin inkişafı ilə yanaşı, həm də sənət əsərləri üzərində bədii-dekorativ nümunələr də həkk edilirdi ki, bu da hər bir sənət əsərinə gözəllik verməklə yanaşı, həm də sənətkarın dünyagörüşünü, həyat tərzini, inamını, mifoloji düşüncəsini də özündə əks etdirirdi. Tədqiqatçılar qeyd edirlər ki, hələ orta əsrlər dövründən hazırlanan sənət əsərləri üzərində müxtəlif xarakterli bəzək ünsürləri həkk olunmuşdur. Akademik R.Əfəndi yazır ki, daşlarda kəsmə, oyma, cızma üsulu ilə naxışlar açıb insan, heyvan və başqa təsvirləri həkk etmək XI-XIII əsrlərdə dekorativ-tətbiqi sənətin geniş yayılmış sahələrindən biri idi. XI-XII əsrlərdə hazırlanmış daş abidələri üzərində daha çox həndəsi və stilizə edilmiş nəbati ornamentlərə, XIII əsrdə və sonralar daş işlərində isə nisbətən real səpgidə işlənmiş, gül-çiçək, insan və heyvan təsvirlərinə rast gəlinir. Müəllifin fikrincə, əgər XI-XII əsrlərdə həndəsi və stilizə edilmiş nəbati ornamentlərlə bəzədilmiş oyma işlərində bu bəzəklərə bənzər kufi yazılara rast gəlinirsə, XIII əsr və sonrakı dövrlərdə isə real səpgidə oyulmuş nəbati ornamentlər arasında gül-çiçək rəsmi ilə yanaşı, “nəstəliq” xəttini də görmək mümkündür [5, s. 41].

XIII-XV əsrlərdə Naxçıvanda toxuculuq sahəsi də xeyli inkişaf etmişdir. Burada boyaqçılıq, əyricilik və toxuculuq sahələri üzrə karxanalar mövcud olmuşdur. Həmin dövrlərdə Naxçıvan sənətkarlığında mühüm yer tutan xalça istehsalı da artıq kütləvi şəkil almış, yun məmulatı ilə yanaşı, pambıq və ipək saplarla da xalça toxunmuşdur. XIV əsrdə yaşamış Həmdüllah Qəzvinli Naxçıvan sənətkarlarının çox yüksək keyfiyyətli xalça toxumaları barədə məlumat vermişdir [6, s. 51]. Boyaqçılıq sənətinin inkişafı bölgədə bir çox sənət növlərinin yüksək səviyyədə tərəqqisinə səbəb olmuşdu. Toxuculuq, xalçaçılıq kimi geniş yayılmış sənət növləri bilavasitə boyaqçılıq sənətindən bəhrələnmişdir. Bəhs olunan dövrdə toxuculuq, xalçaçılıq, boyaqçılıq sənətinin xalq arasında əhəmiyyəti o qədər geniş yer tutmuşdur ki, ölkəyə gələn səyyah və tarixçilərin də diqqətini cəlb etmiş, onlar bu barədə maraqlı məlumatlar vermişlər. Bu barədə Venesiyalı səyyah Marko Polo yazırdı: “Burada bütün dünyada şöhrət qazanmış parçalar, xalçalar hazırlayan xeyli gözəl sənətkarlar var” [7, s. 19]. Naxçıvan xalçalarının sorağı bu gün də dünyanın bir sıra ölkələrindən gəlir. ABŞ-da yaşayan tədqiqatçı Peter Taseinin yazır ki, Naxçıvan xalçaları XIV əsrdə daha da məşhurlaşmışdır. XVI-XVII əsrlərdə isə ticarət və memarlıq ilə yanaşı, xalçaçılıq regionda əsas gəlir mənbəyi kimi inkişaf etmişdir. Həmin dövrdə yüksək keyfiyyətli xalça yunu və ipək sapların istehsalında Naxçıvan diqqət mərkəzində olmuş və bu amil bir çox elementlərin mürəkkəb bədii kompozisiyalarının yaranmasına şərait yaratmışdır [8].

Bəhs olunan dövrdə əhalinin toxuculuq məhsullarına olan tələbatını ödəmək üçün xalçalarla yanaşı, pambıq, yun, ipək və s. təbii materiallardan müxtəlif növ geyimlər, palaz, kilim, pərdə, süfrəlik və digər əşyalar hazırlanırdı. Naxçıvan ərazisində toxuculuq üçün zəngin xammal bazasının mövcud olması tarixən burada müxtəlif növ geyimlərin hazırlanması ilə yanaşı, toxuculuğun bir çox sahələrinin formalaşması və inkişafı üçün zəmin olmuşdur. Toxuculuqda qoyun, keçi və dəvə

yunundan istifadə edilmişdir. XIII-XV əsrlərdə yaşamış coğrafiyaşünaslar və tarixçilər toxuculuq sənayesinə nəzər yetirərkən Azərbaycanda şəhərlərin inkişafından bəhs etmiş, burada istehsal olunan müxtəlif növ ipək parçaları və qiymətli sapları qeyd etmişlər [9, s. 26]. Həmin dövrdə Naxçıvanda hazırlanan toxuculuq məmulatlarından ipək, parça, nazik örtüklər və s. geniş yayılmışdır [10, s. 11].

XIII-XV əsrlərdə Naxçıvanda toxuculuq sahəsinə yaxın sənət növü olan bədii tikmə də inkişaf etməkdə idi. Bədii tikmə, o cümlədən də xalçaçılıq sənəti ilə miniatür sənəti arasında sıx əlaqə var. Naxçıvan Dövlət Tarix Muzeyində əsas yeri xalçaçılıqla bağlı olan toxuculuq məmulatları tutur. Həmin məmulatlar üzərində milli ornamentlərlə işlənmiş at və dəvə uzəngiləri, xurcunlar, heybələr, məfrəşlər və bunlara bənzər xalçaçılıq nümunələri, bədii tikmələr xalqımızın necə zəngin tarixi mədəniyyətə malik olduğundan xəbər verir. Bu sənət sahələrinin bir-biri ilə bağlı olduğunu göstərir. Toxuculuq sənətinin inkişafında, həmçinin keçəçilik sənətinin də mühüm əhəmiyyəti olmuşdur. Yayda sərinlik yaranan, qışda soyuqdan qoruyan keçədən alaçıqların, dəyələrin üstünün, yanlarının örtülməsində, yaşayış evlərinin döşənməsində, bəzədilməsində, yapıncı, papaq, dolaq, corab, əba, qapılıq, heybə, çul, çuval, yük heyvanı üçün tərlik, palan, yəhər örtüyü, yük keçəsi hazırlanmasında və digər məişət ehtiyacları üçün geniş istifadə edilmişdir [11, s. 40].

XIII-XV əsrlərdə Naxçıvanda inkişaf etmiş sənətkarlıq sahələrindən biri də dulusçuluq sənəti idi. Bu sənət Azərbaycanda sənətkarlığın ən qədim sahələrindən olub günümüzədək öz əhəmiyyətini saxlamış sahələrdən biri hesab edilir. Etnoqrafik tədqiqatlar göstərir ki, məişətdə işlədilən dulusçuluq məhsulları öz təyinatlarına görə bir neçə qrupa bölünürdülər. Bunların arasında su və yemək qabları, süd məhsulları üçün qablar, evlərin qızdırılması və işıqlandırılması üçün nəzərdə tutulan qablar əsas yer tuturdu [12, s. 339]. Ümumiyyətlə, dulus ustaları 50-dən çox müxtəlif növlü qab-qacaq və digər məişət əşyaları hazırlayırdılar [13, s. 92]. Orta əsrlər dövründə dulusçuluq məhsullarına olan tələbat böyük idi. Lakin monqol işğalları sənətkarlığın digər sahələri kimi, dulusçuluğun inkişafına da ağır zərbə vurmuşdur. Bu isə əsasən saxsı qabların istehsalında müəyyən qədər geriləməyə səbəb olmuşdur. Ancaq bu problem sonrakı yüzilliklərdə aradan qalxmışdır [14, s. 231]. XV əsrdən başlayaraq dekorativ kərpic və kaşı istehsalında artım yaranmış və bu dövrdə saxsı məmulatı istehsalı üç istiqamətdə inkişaf etmişdir. Bunlar əsasən şirsiz, şirli qablar və tikinti materialları idi. Şirsiz saxsı məmulatlarına küplər, qazanlar, səhənglər, bardaqlar, süd qabları, dolğalar, çıraqlar, qəlyanlar və s. aiddir. Bu qabların bədii tərtibatı zamanı xətti və nöqtəvari naxışlardan, həndəsi ornamentlərdən geniş istifadə edilmişdir. Bununla belə, məişət keramikasının istehsalında yaranmış bu gerilik sonrakı əsrlərdə tikinti keramikasının həcmimin artması ilə əvəz olunmuşdur [14, s. 232].

Bəhs edilən dövrdə Naxçıvanda hazırlanmış və bu günədək qalan keramika nümunələri incəliyi, yüksək sənətkarlığı ilə həmişə diqqəti cəlb edir. Naxçıvan bölgəsindən XV əsrə aid gövdəsi qabarıq, çox sifətli insan təsvirləri olan şirli qab tapılmışdır. Bir rəngli şirli örtülmüş bu qablar bədii cəhətdən böyük ustalıqla hazırlanmışdır. Bu dövrdə fayans və seladon qab nümunələrinə də rast gəlinir. Ümumiyyətlə, Azərbaycanda fayans nümunələrinə daha çox Naxçıvan şəhərində rast gəlinmişdir. Hətta burada qırmızı saxsılı şirli qabların öz mövqeyini fayans (ağ saxsılı) qablara verdiyi müşahidə olunmuşdur. Əsas qablar metal oksidləri ilə həndəsi, nəbati bəzən hər iki motivlərdə naxışlanmış kasa və boşqablardan ibarətdir. Çox halda qırmızı saxsılı şirli qabların naxışlarını bu qablarda təkrar verilməsi fayans qabları da yerli istehsala aid etməyə əsas verir [15].

XIII-XV əsrlər dövrü Naxçıvanda sənətkarlıq sahəsində əhəmiyyətli yerlərdən birini

metalişləmə sənəti tuturdu. Azərbaycanda, o cümlədən də Naxçıvanda metalişləmə sənətkarlığının əsas etibarlı ilə 3 növü inkişaf etmişdir. Bunlar dəmirçilik, misgərlik və zərgərlik sənəti idi ki, həmin sənət sahələri də özlüyündə ölkənin bədii metal yaradıcılığının inkişafında misilsiz rol oynamışdır. Orta əsr feodal məişətinin artan tələbləri ilə əlaqədar olaraq, qədim misgərlik ənənələri daha da inkişaf etmişdir [16, s. 393]. Bu sənət şəhərlərin iqtisadi həyatında mühüm yer tuturdu. XIII-XIV əsrlərdə Azərbaycan ərazisində mis məmulatının hazırlanması üçün zəruri olan xam metal əsasən Qafan və Naxçıvan bölgələrində hasil edilmişdir [3, s. 65]. Bölgənin digər əsas şəhəri Əncən (və ya Əcnan) şəhəri olmuşdur. Həmdullah Qəzvini Naxçıvan şəhəri yaxınlığındakı Əncən şəhərinin, eyni zamanda “Karxana” kimi tanındığını yazır [6, s. 51; 16, s. 46].

Ehtimal ki, burada hasil edilən misdən yerli sənətkarlar müxtəlif məmulatlar hazırlamaq üçün istifadə etmişlər. Bu dövrdə mis və mis məmulatının, əsasən məişət təyinatlı qab-qacağın istehsalı geniş intişar tapmışdır. Təbriz, Gəncə, Xoy, Şəmki şəhərləri ilə yanaşı Naxçıvan da monqol yürüşlərinə qədərki dövrdə metalişləmə sənətinin mərkəzlərindən biri olmuşdur [3, s. 58]. Həmin mis mədənlərindən istifadə edilməsi ilə əlaqədar olaraq şəhərin yaxınlığında metal emal edən və ondan müxtəlif sənətkarlıq məmulatları hazırlayan emalatxanalar mövcud olmuşdur. Naxçıvan misgərləri bu misin işlədilməsində bilavasitə iştirak etmiş və ondan müxtəlif təsərrüfat qabları hazırlamışlar [1, s. 85]. XIII-XV əsrlərdə Naxçıvanda olmuş səyyahlar öz gündəliklərində çox gözəl, bənzəri olmayan qablar və əşyalar haqqında da müəyyən məlumatlar vermişlər. Bu nadir sənət əsərləri o dövrdə Naxçıvan ərazisində çıxarılmış müxtəlif əlvan metallardan, qızıldan, gümüşdən və misdən hazırlanmışdır. Naxçıvanda bədii metal sənətkarlığının inkişaf etdiyini göstərən bu cür nümunələr Muxtar Respublika ərazisindəki muzeylərdə nümayiş etdirilir.

Tədqiqatçılar qeyd edirlər ki, bu dövrdə Naxçıvanda mis mədənlərinin işlədilməsi X-XII əsrlərdə Elxanilər dövrünə nisbətən daha yüksək olmuşdur. XIII-XIV əsrlərdə əvvəlcə dağıdıcı monqol işğalları, sonra isə Elxanilərin və Cəlairilərin mədən sahibkarlarını iqtisadi cəhətdən sarsıtmaq və onları istehsal vasitələrindən tamamilə məhrum etmək siyasəti Naxçıvanda mis istehsalını müəyyən dərəcə tənəzzülə uğratmışdır. Buna görə də, Naxçıvan misgərləri həmin dövrdə ölkəni tərk edib, başqa yerlərə gedirdilər. Məhəmməd Naxçıvani bununla bağlı yazır: “Naxçıvan mis mədənlərində şah və sultanlara layiq məmulatlar istehsalı tənəzzülə uğradı və orada işləyən ustalar bütün yer üzünə yayıldılar” [1, s. 85]. Lakin Məhəmməd Naxçıvani və Həmdullah Qəzvininin məlumatlarına görə, bu dövrdə də Naxçıvanda duz, mis istehsal olunur, misgərlik sənəti nümunələri hazırlanırdı. Monqol istilaları Naxçıvanda sənətkarlıq məhsullarının hazırlanmasına və ticarət əlaqələrinə mənfi təsir göstərsə də, tam mane ola bilməmişdir.

Qazan xanın 1303-cü ildə verdiyi fərmanla kəndlilərin yerini dəyişməsi qadağan edildi. Bundan sonra da ölkədə yaranmış mürəkkəb şəraitə rəğmən, Naxçıvan sosial-iqtisadi və mədəni cəhətdən inkişaf edirdi. Artıq sənətkarlıq və ticarət sahəsində mühüm irəliləyiş nəzərə çarpırdı. Elxanilərin həyata keçirdikləri vergi siyasətinin ağırlığına baxmayaraq, həmin siyasət Naxçıvan mis mədənlərində istehsalın qarşısını heç də tam ala bilmədi və bu dövrdə belə Naxçıvan misgərləri tərəfindən əhalinin istifadəsi üçün müxtəlif mis qablar istehsalı davam etdirilirdi.

Azərbaycanın bütün bölgələrində olduğu kimi, Naxçıvan bölgəsində də dəmirçilik sənəti inkişaf etmiş, demək olar ki, əhalinin məişətdə işlədilən dəmirçilik alətlərinə aid olan tələbatlarını təmin etmişdir. Orta əsrlər dövrü və hətta sonrakı dövrlərdə də dəmirçilik bir çox sənətkarların

peşə sahəsi olmuşdur. Orta əsrlərdə bu sənətlə məşğul olanlar təkcə kənd təsərrüfatı alətləri deyil, məişətdə gündəlik istifadə olunan bir çox əşyalar düzəltmiş, insanlara bu sahədə yardımçı olmuşlar. Maşa, daraq, iynə, biz, çuvaldız, sac, qəndqıran, dəstər, çörək şişi, qarqara, fırlanquş və sair məişət əşyaları bu qəbildəndir. XIV əsrin II yarısında siyasi vəziyyətin acınacaqlı olmasına baxmayaraq, həmin dövrdə də şəhər əhalisinin sosial tərkibində sənətkarlar və tacirlər üstünlük təşkil edirdi. Toxuculuq, xalçaçılıq, metalışləmə, dulusçuluq, dəri istehsalı, ağac emalı, bədii sənətkarlıq növləri inkişaf etdirilməkdə idi. Metalışləmə sahəsində soyuq silah istehsalına xüsusi diqqət yetirilirdi. Misgərlik və dəmirçilik peşələri inkişaf etmişdir. Mis qablar əhalinin məişətində əsas yer tuturdu. Hətta Uzun Həsənin sarayında qab-qacaq misdən idi. XIV-XV əsrlərdə Naxçıvan, Ordubad, Azad-Ciran, Culfa Azərbaycanın inkişaf etmiş şəhərlərindən idi. Qonşu ölkələrə daş duz, zərgərlik məmulatları, ağacdən düzəldilmiş məişət əşyaları, saxsı və mis qablar, baş örtükləri, xam ipək və s. ixrac olunurdu [17, s. 209].

Hələ ilk orta əsrlərdən Naxçıvan bölgəsində sənətkarlığın daha çox inkişaf etmiş sahələrindən biri də qədim tarixi köklərə dayanan ağacışləmə sənəti olmuşdur. Orta əsrlər dövründə, xüsusən XIII-XIV əsrlərdə Azərbaycan ağac emalı sahəsində nəccarlıq (xarratlıq və dülgərlik) mühüm yer tuturdu. Ağacışləmə sənəti tarixən təsərrüfat və məişətin müxtəlif sahələrində, eləcə də memarlıqda geniş tətbiq olunmuşdur. Mənbələrin verdiyi məlumata görə, XII-XIII əsrin əvvəllərində Azərbaycanın Naxçıvan, Ərdəbil kimi şəhərlərində ağacışləmə sənəti geniş yayılmış və inkişaf etmişdi. Monqol işğallarınadək olan dövrdə bu şəhərlər ölkənin əsas ağac emalı mərkəzləri olmuşdur [3, s. 65].

Tarixçi alim R.Məmmədov yazır ki, Naxçıvan ustaları tərəfindən ağacdən hazırlanmış naxışlı və rəngli məmulatlar – kasa, tabaq, təhnə, qaşiq və s. dünyanın bir çox ölkələrinə aparılmışdır. Naxçıvan sonrakı zamanlarda da ağac məmulatı istehsalında öz üstünlüyünü itirməmişdir. Lakin istehsal olunan ağac məmulatları üçün xam materialın haradan gətirildiyi məsələsi də maraq doğurur. Alimin apardığı araşdırmalardan məlum olur ki, o dövrdə Naxçıvan zonasında meşə massivləri olmadığından xam ağac Naxçıvana Qarsdan gətirilmişdir. Naxçıvan ustaları şəhər və şəhər ətrafı həyətlərdə mövcud olan meyvə və bəzək ağaclarından da xam mal kimi istifadə etmişlər [1, s. 46].

Naxçıvanda ağac məmulatları xüsusi nəqqaşılıqla bəzədilərək dünyanın bir çox ölkələrinə bəzək əşyaları kimi göndərilib [10, s. 11]. Bunu dövrün qaynaqları da təsdiq edir. Əbdürrəşid əl-Bakuvi Naxçıvan şəhərindən bəhs edərək yazırdı ki, Naxçıvanda məşhur binalar, mədrəsələr və xanəqahlar var. Əhalisi nəqqaşılıqla və əsələnc ağacından qab-qaşiq və müxtəlif əşya düzəltməkdə mahirdir. Bütün bunlar müxtəlif ölkələrə aparılır [18, s. 132].

Tarixi çox qədim dövrlərə gedib çıxan, ancaq tunc dövründən etibarən müstəqil sənət sahəsinə çevrilən dabbaqlıq, Azərbaycanın təsərrüfat həyatında mühüm yer tutmuşdur. Dabbaqlar heyvanın dərisini təbii maddələrlə aşılayır, onu müxtəlif rənglərlə boyayır, çarıq, meşin və s. dərilər hazırlayır, alıcıların tələbatına uyğun olaraq “altlıq”, “astarlıq”, “üzlük”, “qayıqlıq” və s. növlərə ayırırdılar [19, s. 14-16]. Gön işləmədə dabbaqlarla yanaşı, xəz, dəri işləyənlər, sərraclər, çəkməçilər, çustçular, başmaqçılar, pinəçilər və s. çalışırdılar. Həmçinin heyvan dərisindən “eymə” deyilən əşya hazırlayırdılar ki, həmin eymənin içərisini palıd qabığı ilə boyayaraq kənd təsərrüfatı məhsullarının saxlanması üçün istifadə edirdilər. G.Qənbərova Naxçıvan şəhərinə aid araşdırmalarında Köhnə qalanın qərb ərazisində, Buzxana yerləşən ərazidə orta əsrlər dövründə “Dabbaqxana” məhəlləsinin olduğu və XVIII-XIX əsrin əvvəllərində Naxçıvan şəhərinin mərkəzində yerləşən Cümə məscidinin

yaxınlığında (Qızlar bulağı istiqamətində) dabbaqxana binasının fəaliyyət göstərməsi haqqında məlumat vermişdir [13, s. 59].

XIV əsrin sonu-XV əsrin əvvəllərində hərbi əməliyyatlar nəticəsində ticarət-sənətkarlıq mərkəzləri və sənətkarlıq xammalının cəmləşdiyi bölgələrdəki böyük dağıntılar, tranzit ticarət yollarında təhlükənin artması, Azərbaycanın bir çox ticarət-sənətkarlıq mərkəzlərində, o cümlədən Naxçıvanda iqtisadiyyatın zəifləməsinə səbəb olmuşdur. XIV əsrin 70-ci – XV əsrin 30-cu illərində Azərbaycanda şəhər həyatı, ticarət, xüsusilə də sənətkarlıq ticarəti tənəzzül etmişdi. Bu, ölkənin həyatında baş vermiş ictimai-iqtisadi, hərbi və siyasi hadisələrlə sıx bağlı idi. Lakin XV əsrin 30-80-ci illərində ölkədə vəziyyətin qismən sabitləşməsi tənəzzül prosesinin dayanmasına səbəb olmuşdur. Cahənşahın, Uzun Həsənin, Sultan Yaqubun hakimiyyətləri dövründə şəhər həyatı xeyli canlanmışdır. Bütövlükdə XV əsr (əsrin əvvəli və sonunu nəzərə almasaq) Azərbaycanda şəhər həyatının nəzərəcarpacaq dərəcədə canlanması, şəhərlərin, o cümlədən Naxçıvanın ticarət-sənətkarlıq əhəmiyyətinin artması dövrü kimi qiymətləndirilə bilər.

Beləliklə, Naxçıvan XIII-XV əsrlərin mürəkkəb tarixi şəraitinə baxmayaraq, sosial-iqtisadi və mədəni cəhətdən müəyyən qədər inkişaf etmişdir. Digər sahələrdə olduğu kimi, sənətkarlıq sahəsində də mühüm irəliləyişlər olmuşdur. Bəhs olunan dövrdə Naxçıvan, Ordubad, Culfa şəhərləri Azərbaycanın həyatında mühüm yer tutmuşdur.

ƏDƏBİYYAT

1. Məmmədov R. Naxçıvan şəhərinin tarixi oçerki. Bakı: Elm, 1977, 158 s.
2. Azərbaycan tarixi: 7 cildə, I c. Bakı: Elm, 1998, 476 s.
3. Azərbaycan tarixi: 7 cildə, III c. Bakı: Elm, 1999, 584 s.
4. Əliyev V. Naxçıvan monqol yürüşləri və Teymurilər dövründə // “Xalq” qəzeti, 2009, 9 avqust, s. 5.
5. Əfəndiyev R. Azərbaycan xalq sənəti. Bakı: Işıq, 1984, 203 s.
6. Хамави Й. Муджам ал-булдан (Сведение об Азербайджану); Казвини Х. Нузхат ал-кулуб (Материалы по Азербайджану). Баку: Элм, 1983, 65 с.
7. Поло М. Книга Марко Поло. Перевод со старофранцузского текста И.П.Минаева. Москва: Географгиз, 1956, 376 с.
8. Əliyev R. Xalçaçılıq sənətinin inciləri: Naxçıvan xalçaları // “Şərq qapısı” qəzeti, 2016, 7 yanvar, s. 3.
9. Əzimli D. Azərbaycanın Qərbi Avropa ölkələri ilə ticarət əlaqələri və Türkiyə (XV əsrin II yarısı – XVII əsrin I yarısı). Bakı: Təhsil, 2012, 282 s.
10. Salamzadə Ə., Məmmədzadə K. Azərbaycan memarlığının Naxçıvan məktəbi abidələri. Bakı: Elm, 1985, 268 s.
11. Hacıyeva S. Naxçıvanda sənətkarlıq (XII-XIX əsrlər). Naxçıvan: Əcəmi, Nəşriyyat poliqrafiya Birliyi, 2017, 184 s.
12. Ağamalıyeva S. Dulusçuluq. Azərbaycan etnoqrafiyası. Bakı: Elm, 1988, 339 s.

13. Qənbərova G. Naxçıvanda məskunlaşma və şəhərsalmanın inkişafı. Bakı: Elm və təhsil, 2017, 320 s.
14. Гейдаров М.Х. Социально-экономические отношения и ремесленные организации в городах Азербайджана в XIII-XVII вв. Баку: ЭЛМ, 1987, 212 с.
15. Nəcəfli T. XV-XVI əsrlərdə Naxçıvanın ictimai iqtisadi həyatı / <http://az.strategiya.az/old/?m=xeber&id=20288>
16. Azərbaycan etnoqrafiyası. 3 cilddə. I c. Bakı: Şərq-Qərb, 2007, 544 s.
17. Babayev S. Naxçıvan Muxtar Respublikasının coğrafiyası. Bakı: Elm, 1999, 298 s.
18. Bakuvi Ə. Kitab təlxis əl-asar və əcaib əl-məlik əl-qəhhar (“Abidələrin” xülasəsi və qüdrətli hökmdarın möcüzələri). Bakı: Şur, 1992, 176 s.
19. Səfərli H. Ordubad şəhərində dabbaqlıq sənəti haqqında // Naxçıvan Dövlət Universitetinin elmi əsərləri, 2005, № 7, s. 14-16.

Сара Гаджиева

РЕМЕСЛЕННИЧЕСТВО В НАХЧЫВАНЕ В XIII-XV ВЕКАХ

РЕЗЮМЕ

В статье рассматривается состояние ремесел в Нахчыване в XIII-XV веках. Было отмечено, что несмотря на трудности эпохи, население придает большое значение производству ремесленных изделий. Мастерство, как всегда, было одной из исключительных ролей людей в те времена, когда оно было отмечено незаменимым преимуществом населения как в коммерческой, так и в экономической деятельности. Это имеет особое значение для удовлетворения потребностей населения региона.

Sara Hajiyeva

CRAFTSMANSHIP IN NAKHCHIVAN IN XIII-XV CENTURIES

SUMMARY

The article studies the state of crafts in Nakhchivan in XIII-XV centuries. It was noted that, despite the difficulties of the era, the population give great importance to the production of craft products. Craftsmanship, as always, was one of the most particular roles in the era, and its indispensable advantage in both the commercial and economic activities of the population. This was of particular importance for the region's population demand to these goods.